

recenzije – *recensiones*

Božo LUJIĆ, *Isusova otvorena antropologija*, KS, Zagreb, 2005., str. 539

Prije nekoliko mjeseci u izdanju Kršćanske sadašnjosti iz Zagreba, pod pomalo zagonetnim gornjim naslovom, tiskana je knjiga poznatog bibličara, profesora na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu i Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, dr. fra Bože Lujića. U toj opsegom golemoj knjizi u dvanaest poglavlja obrađeni su tekstovi iz cijele Biblije, i Staroga i Novoga zavjeta. Na prvi pogled može se činiti kao da su u pitanju vrlo raznoliki tekstovi od kojih svaki predstavlja zasebnu studiju i posebnu temu, koje je teško povezati u zaokruženu cjelinu. No to je doista samo na prvi pogled. Jer, čim se čitatelj pažljivije posveti tom naoko šarolikom mozaiku i dopusti da ga autor vodi kroz svoj tekst satkan od biblijske mudrosti, mišljenja suvremenih teologa i njegova vlastitog promišljanja knjigu će početi doživljavati kao cjelinu koju povezuje upravo taj naizgled zagonetan naslov: *Isusova otvorena antropologija*.

Autor sam priznaje da je naslov nastao »tijekom istraživanja i oblikovanja tih studija« (str. 7). On pristupa biblijskim tekstovima polazeći od činjenice da je u naše vrijeme, koje više ne računa s Bogom, ustvari »najviše u opasnosti čovjek, a kolateralno i priroda« (str. 8) i pokušava u njima tražiti odgovor, pogotovo u Isusu iz Nazareta

u kojem se na jedinstven način susreću Bog i čovjek. »Isus je, naime, u svome odnosu prema Bogu bio nenadmašno otvoren – do poistovjećivanja, ali je i u svome odnosu prema čovjeku bio također posvemašnje otvoren – do poistovjećivanja. Upravo iz te obostrane otvorenosti do poistovjećivanja nastala je jedna nova otvorena *antropologija ljubavi* ili *antropologija novoga čovjeka*« (str. 8). A budući da je Isus stožerna točka te antropologije, u njoj nije moguća horizontala bez vertikale, antropologija bez teologije kao njezina nosivog temelja. Isus jamči da je moguće »govoriti o čovjeku a istodobno bito otvoren Bogu, ali i govoriti o Bogu a ujedno biti okrenut prema čovjeku« (str. 11).

Da je čovjek, sa svojom veličinom i bijedom, oduvijek bio zagonetka sam sebi, svjedoči već Ps 8, koji Lujić obrađuje na samom početku svoje knjige (str. 23-47). Taj psalam je pod vidom čovjekova odnosa prema Bogu i prema svemiru koji mu je od Boga povjeren našao mjesta i u Isusovu učenju i u razmišljanju novozavjetnih teologa (usp. Mt 21,15s; Heb 2,5-9; 1 Kor 15, 26). Unatoč svojoj ograničenosti i prolaznosti, čovjek je velik zato što je stvoren »malo manjim od Boga« (Ps 8,6) i što mu je Bog sve drugo povjerio. Bog je odredio da čovjek »u njegovo ime skrbi njegovom ljubavi za sva stvorenja i stvara svijet odnosa ljubavi. Samo u tom smislu će *dominium terrae* (vladanje zemljom) postati istinsko *dominium amoris* (vladanje ljubavi) koje će činiti svijet prostorom suživota u solidarno-

sti svih bića« (str. 46). To je perspektiva u koju autor smješta sve svoje tekstove težeći prema sintezi koja bi mogla ponuditi odgovor na goruća pitanja suvremenog svijeta i čovjeka.

No prije nego će sam početi govoriti o Isusu i njegovu značenju za čovjeka, Lujčić želi čitatelja upoznati s bogatom suvremenom literaturom o njemu (str. 49-109). Pod naslovom »Isus Krist – 2000 godina poslije« i znakovitim podnaslovom »*Uvijek novo pitanje o Bogu i čovjeku*« on analizira tridesetak knjiga i članaka koji se bave osobom Isusa Krista. U vrlo širokom rasponu susrećemo različita mišljenja i stavove, počevši od djela pisanih na visokoj egzegetsko-teološkoj razini do jednostavnih meditativnih tekstova, od svjedočanstava vjere i nasljedovanja do posvemašnjeg osporavanja, kao što je bio slučaj i s Isusovim suvremenikima. Zbog svog jedincatog odnosa prema Bogu i prema čovjeku, Isus ostaje vječno pitanje svakom vremenu i svakom čovjeku, ali i jedini mogući odgovor. Suvremeni čovjek koji se odrekao Boga ne može se odreći Isusa ili biti ravnodušan prema njemu, jer on je sav okrenut čovjeku. S druge strane, Isus će tog čovjeka trajno suočavati s pitanjem Boga, jer on »će biti stalna Božja prisutnost u ovome svijetu okrenuta prema čovjeku. Jednom riječju, Isus će i u novome tisućljeću neminovno biti ponuda drukčijega shvaćanja života i hoda kroz njega« (str. 109).

Upoznavši se s vrlo različitim pogledima na osobu i učenje Isusa iz Nazareta, čitatelj će lakše slijediti tri slijedeća poglavlja u kojima se obrađuju ključna teološka pitanja Novoga zavjeta: odnos Isusa iz Nazareta prema osobi i pokretu Ivana Krstiteља (111-156), mjesto i ulogu Isusove iscjeliteljske djelatnosti u službi navješćaja kraljevstva Božjeg (157-209) i napokon teološko značenje Isusova uskrsnuća (211-229). U Isusovoj smrti i njegovu uskrsnuću Lujčić

vidi vrhunac Isusova odnosa ljubavi prema Bogu i njegova odnosa prema ljudima, po čemu on postaje paradigma novoga čovjeka kakva podrazumijeva Isusov navješćaj kraljevstva Božjeg. Isus »je taj novi paradigmatski čovjek koji dokida sve granice, pa i onu najveću granicu smrti, i to snagom ljubavi, i stvara novi svijet u kojem će Bog biti Bog a čovjek doista čovjek, i to u međusobnoj povezanosti ljubavi« (str. 228).

Kao šesto poglavlje knjige nalazi se razmišljanje o otkupljenju u Poslanici Hebrejima (231-256), možda najosebujnijem tekstu u cijelom Novom zavjetu, koji autor obrađuje zato da pokaže kako se već u Novom zavjetu nalazi »novi pogled i posebno tumačenje tog događaja« (str. 231). Služeći se rabinskim načinom dokazivanja i koristeći Stari zavjet, autor Poslanice Hebrejima izabire za Isusa Krista neobičan naslov »novi veliki svećenik«. Nakon 70. g. p. Kr., ne postoji više ni hram u Jeruzalemu ni veliki svećenik, ali postoji novi narod Božji okupljen oko Isusa Krista kao novog duhovnog hrama (usp. Iv 2,19; 4,20-24). Autor je Kristu namijenio ulogu velikog svećenika zbog njegove dvostruke otvorenosti, prema Bogu i prema ljudima (usp. Heb 2, 17). Budući da je »ovjerovljen od Boga« i da je »u svemu braći sličan«, Isus je ostvario nov odnos Boga i čovjeka. »U tom dvostrukom odnosu nastao je novi čovjek, Isus, koji je posve s ljudima, ali je i kod Boga« (str. 256).

Od sedmog do desetog poglavlja Lujčić obrađuje glavne teme Isusova učenja s obzirom na čovjekovo ponašanje u susretu s kraljevstvom Božjim. Isusov učenik prvo mora shvatiti da je veličina u malenosti i da kraljevstvo Božje treba prihvatiti kao dijete (257-276). Onaj tko tako prihvati Isusovu poruku, prihvatit će i drugoga čovjeka, što je na antropološkoj razini od velike važnosti. Jer, »primanje i prihvaćanje temeljne su antropološke odrednice čovje-

kove osobe i upozoravaju na duboku upućenost ljudskog bića u ostvarivanju svoga smisla upravo prema drugome« (str. 276). Prihvatiti treba svakoga čovjeka, u svakome treba gledati svoga bližnjega, što predstavlja Isusovu revoluciju ljubavi (277-324).

Te nove odnose među ljudima Isus ne želi postići zaoštavajući postojeće zakone ili donoseći nove, već otkrivajući čovjeku novi način Božjeg djelovanja koji svjedoči o Božjem bezuvjetnom prihvaćanju čovjeka, što onda mora imati posljedice za čovjekov život i njegov odnos prema drugome. Božji govor u Isusu Kristu »nije govor nekog krutog zakona, nego prvenstveno govor solidarnosti, razumijevanja i ljubavi« (str. 297). Polazeći od toga i pitajući se kakve posljedice to ima za kršćane današnjeg vremena i za njihovo poslanje u suvremenom svijetu, autor odgovara: »Kršćanstvo bi u ovome vremenu trebalo doista svjedočiti mogućnost drugoga puta kroz život, puta izgradnje odnosa ljubavi kao solidarnosti, samoprijedora, spremnosti na odricanje i žrtvu« (str. 323).

U devetom poglavlju čitatelj se suočava s vrhuncem te »Isusove revolucije ljubavi«, s njegovim pozivom na odricanje od odmazde i na ljubav prema neprijatelju. Rječnikom današnjeg čovjeka, tu se može govoriti o »vrhuncu Isusove tolerancije« (325-356, str. 325). Lujčić polazi od starozavjetnoga zakona jednakoga uzvratanja (*ius talionis*) i ističe kako je »u tom vremenu ta odredba nedvojbeno predstavljala zaštitu života, jer je potiskivala lančanu krvnu osvetu i sprečavala neograničenu odmazdu« (str. 331). Isus ne samo da ne pristaje na takvu ograničenu odmazdu, već se ne zadovoljava ni pasivnim prihvaćanjem uvrede i nasilja. Njegov se učenik tom zlu mora suprotstaviti snagom dobra. On mora neprijatelje ljubiti, mrziteljima činiti dobro, blagoslivljati one koji ga proklinju, moliti za one koji ga zlostavljaju (Lk

6,27s). Potreba takva ponašanja proizlazi iz Božjeg milosrđa prema ljudima (Lk 6,36). »Tako je zapovijed ljubavi prema neprijatelju teološki utemeljena ne u ljudskom području humanosti, nego zapravo u Božjoj dobroti i ljubavi« (str. 344).

Lujčić je svjestan kako je Isusova zapovijed ljubavi prema neprijatelju, zbog svoje radikalnosti, jednima ostala nedostižan ideal, a drugima neostvariva utopija, ali bez nje svijet bi bio neizmjereno siromašniji. Zato on zaključuje: »Ma kako god svijet Isusova etosa izgledao daleko, on je neophodan kao poziv, kao ohrabrenje, kao povijesna snaga, kao zapovijed. Bez njega ni pojedinac, a ni svijet u cjelini neće imati izgledne budućnosti. Bez njega nema tolerancije koja je nužna za opstojnost čovjeka i svijeta« (str. 356).

Deseto poglavlje, u kojem se obrađuje Isusova usporedba o ocu i dvojici sinova (Lk 15,11-32), nazvano je »evanđelje u evanđelju« (357-384). Bez obzira što tekst započinje pripovijedanjem o mlađem sinu i što je najveći dio teksta posvećen njemu, u teološkom pogledu središte Isusove usporedbe je ipak očevid lik i njegov način ponašanja. Njegovo ponašanje posve je obilježeno ljubavlju i u tom pogledu ono je posve novo u odnosu na tada uobičajeno ponašanje i zato se može s razlogom govoriti o sažetku evanđelja ili o »evanđelju u evanđelju«. Da bi se shvatila stvarna poruka Isusove usporedbe, ne smiju se zasebno uzimati ni pojedine čine kao ni pojedine osobe, već treba obratiti pozornost na cjelokupnost odnosa i novo, drukčije djelovanje što proizlazi iz toga. »Ti novi odnosi, koji nastaju na temelju drukčijeg djelovanja kao djelovanja ljubavi, govore da je posrijedi novi svijet koji proizlazi iz novoga odnosa oca prema sinovima, ali traži i od sinova da prihvate taj novi očevid odnos. Iz tih međusobnih odnosa rađa se stvarnost Božjega kraljevstva« (str. 384).

Nakon obrađivanja pojedinačnih evanđeoskih tekstova i izlaganja središnjih tema Isusova učenja, u dvama završnim poglavljima autor nudi sintezu i smjernice za naše vrijeme. Tako je jedanaesto poglavlje naslovljeno »Bog – čovjek – priroda u međusobnom odnosu« s podnaslovom »*Pretpostavke biblijske ekologije*« (385-421). On prvo u biblijskim izvješćima o stvaranju, a onda i u proročkim stavovima u poimanju Boga, čovjeka i svijeta traži temelj za primjeren teološki odgovor na današnja goruća pitanja odnosa čovjeka prema stvorenjima. Sve što je u tom pogledu rečeno u Starom zavjetu obuhvaćeno je u Isusovoj poruci »u logiku Božje ljubavi koja omogućuje životu rast i razvitak. No ta je poruka istodobno bila i poruka za čovjeka: o njegovu mjestu u svijetu, o njegovim zdravim odnosima prema svemu stvorenome, te o njegovoj povezanosti s Božjom stvarnošću« (str. 413).

S obzirom na današnji svijet, Lujčić konstatira da je izgubljen osjećaj za jedinstvo svijeta, a time i osjećaj za smisao života, čime su i svijet i ljudski život osiromašeni. On se zato priklanja cjelovitom i integrativnom mišljenju J. Moltmanna i kao put ozdravljenja predlaže »nerazdvojivu povezanost čovjekova svijeta i čovjeka u jednu cjelinu i promatranje opet te cjeline u odnosu na Stvoritelja« (str. 419). A to nije ništa drugo već vraćanje biblijskom načinu razmišljanja u kojem će Bog imati mjesto koje mu pripada, a čovjek će se osloboditi svih bogova i idola kojima svjesno ili nesvjesno robuje. Nakon što je čovjek prošlog stoljeća bio izvaran i osiromašen raznim pogubnim ideologijama, »trebali bismo se vratiti čovjeku kao osobi i njegovu središtu i odatle, oslobađajući ga ponajprije od njega samoga, izgrađivati osobni odnos ljubavi koji bi se u jednom dugotrajnom i napornom procesu pretvarao u civilizaciju ljubavi – zapravo ono što mi u biblijskom smislu nazivamo Božjim kraljevstvom ili Božjom vladavinom« (str. 421).

U završnom poglavlju Lujčić se vraća naslovu svoje knjige »Isusova otvorena antropologija« s podnaslovom »*Svijet novoga čovjeka*« (423-487). Prije nego će progovoriti o tom »svijetu novoga čovjeka«, autor dobro dijagnosticira bolest čovjeka postmodernističkog vremena, stavljajući naglasak na pogrešno shvaćenu slobodu: »Čovjek postmoderne ostaje, prema tome, zatvoren u svoj mali svijet 'slobode' kao sebičnosti u koji se teško probija drugi čovjek, ali isto tako i Bog kao Drugi« (str. 425). U autonomnosti suvremenog čovjeka od Boga i u njegovu sebičnom poimanju slobode autor vidi korijene suvremenih zala, od poplave droge, preko organiziranog kriminala različitih oblika pa sve do terorizma koji je poprimio svjetske razmjere i prijeti uništenju čovječanstva. U svakom slučaju žrtva je čovjek, i to najčešće onaj nedužni. Isusova otvorena antropologija poziva čovjeka da poveže u jedno ljudsku i božansku dimenziju. Ona želi »čovjeka koji će biti spreman izgrađivati svoje ljudsko biće silazeći u dubine ljudske egzistencije drugoga, kao što je to činio Isus, upirući svoj pogled prema Bogu u otvorenosti kakvu je imao Isus, imajući uvijek pred očima da je Isus za nas paradigmatičan čovjek kojega zbog njegove sinovske povezanosti s Bogom nikada nije moguće u potpunosti dosegnuti« (str. 427). U toj Isusovoj istodobnoj otvorenosti prema Bogu i prema čovjeku moguće je i danas crpiti nadahnuće za ostvarenje novoga čovjeka i novoga svijeta u kojemu će vladati ljubav i bratstvo.

Lujčić je svojom knjigom »Isusova otvorena antropologija« hrvatsku teološku literaturu obogatio djelom velike vrijednosti. Tu je na brojna pitanja sadašnjeg trenutka ponudio uvjerljive odgovore iz Svetog pisma. Te odgovore on ne nudi s visoka kao nekakav nedodirljiv autoritet, već kao angažiran čovjek i teolog koji s obje noge stoji u životu i koji na vlastitoj koži osjeća

brige i nevolje svoga svijeta. Umjesto dociranja, on svoga čitatelja želi uvući u proces promišljanja stanja suvremenog svijeta i traženja rješenja u božanskoj objavi Svetog pisma. Iako raspravlja o dubokim životnim i teološkim pitanjima, on piše vrlo lijepim stilom i svima razumljivim jezikom. Zato se ne treba bojati posegnuti za ovom pozamašnom knjigom i prepustiti se njezinu čitanju. Ona će dobro doći ne samo teolozima ili studentima teologije, već i svim kršćanskim intelektualcima koji se žele teološki obrazovati. Dodatnu vrijednost knjiži daje opsežan popis korištene strane i domaće literature, kazalo pojmova, biblijskih mjesta i autora.

Ivan Dugandžić, *ofm*

s. Bernarda HORVAT, *La vita fraterna in comune negli istituti religiosi di vita consacrata e nella Congregazione delle Figlie della Divina carità secondo l'ordinamento attuale e il diritto proprio. Analisi comparativa. Theses ad Doctoratum in Iure Canonico, Pontificia Universitas Lateranensis, Rim, 2005., 306 str.*

U izdanju Papinskog lateranskog sveučilišta u Rimu objavljen je doktorski rad s. Bernarde Horvat, redovnice Družbe kćeri Božje ljubavi, koji je obranila na Fakultetu kanonskog prava Papinskog lateranskog sveučilišta 25. veljače 2005. Tu je disertaciju pod naslovom *La vita fraterna in comune negli istituti religiosi di vita consacrata e nella Congregazione delle Figlie della Divina carità secondo l'ordinamento attuale e il diritto proprio. Analisi comparativa* (u hrvatskom prijevodu *Bratski život u zajednici u redovničkim ustanovama i u Dru-*

žbi kćeri Božje ljubavi prema aktualnim kanonskim odredbama i odredbama vlastitog prava. Komparativna analiza) izradila pod vodstvom mentora prof. Dominga Javiera Andrésa Gutiérreza, stručnjaka za redovničko pravo. Nakon predstavljanja i obrane ispitno povjerenstvo je ocijenilo da njezin rad zaslužuje najvišu ocjenu i preporučilo je da ga u cjelovitosti objavi što je ona i učinila.

Prema nauku II. vatikanskog sabora svi su kršćani pozvani na svetost. Jedan poseban odgovor na taj opći poziv na svetost predstavlja i preuzimanje evanđeoskih savjeta putem javnih zavjeta ili nekih drugih svetih veza. Oni koji se udružuju u tu svrhu tvore ustanove posvećenog života, od kojih se zovu redovničkim ustanovama one koje preuzimaju evanđeoske zavjete putem javnih zavjeta, a svjetovnim one koje ih preuzimaju nekim drugim svetim vezama. Budući da i jedne i druge imaju mnogo toga zajedničkog, *Zakonik kanonskog prava, 1983.* najprije donosi odredbe koje su zajedničke svim ustanovama posvećenog života. Među tim odredbama nalazi se i odredba o bratskom životu. Opći zakonodavac u kan. 602 važećeg *Zakonika* govori da je bratski život vlastit svakoj ustanovi i njime svi članovi ujedinjeni u Kristu tvore jednu posebnu obitelj. U svakoj ustanovi on bi se morao tako urediti da svima postane uzajamna pomoć da bi svatko ispunio svoj poziv. Bratsko pak zajedništvo, ukorijenjeno i utemeljeno u ljubavi, trebalo bi biti primjer opće pomirbe u Kristu. Autorica u ovoj studiji analitičko-pravnom metodom upravo komentira i komparira četiri kanona *Zakonika kanonskog prava, 1983.* (kan. 602; 607, § 2; 608; 665, § 1) te odredbe vlastitog prava Družbe kćeri Božje ljubavi koje reguliraju bratski život u zajednici kao bitan element redovničkog života.

Nakon *Predgovora* (str. V-VI) u kojem iznosi motive izbora teme, autorica do-